

10. 20 Αυγούστου 1881. Τηλεγράφημα του Ηγούμενου Κύκκου Σωφρόνιου προς τον εις Λονδίνο Αρχιμανδρίτη Μακάριο Κυκκώτη. Τον ενημέρωνε ότι αναλάμβανε ταξιδιώτης στη Ρωσία // Ο Κώδικας 53... – Λευκωσία, 2004.
11. Χωρίς ημερομηνία. Τηλεγράφημα. Απάντηση του Αρχιμανδρίτη Μακάριου Κυκκώτη από τον Λονδίνο προς τον Ηγούμενο Κύκκου Σωφρόνιο για την εκλογή του ως ταξιδιώτη στη Ρωσία // Ο Κώδικας 53... – Λευκωσία, 2004.
12. 6 Σεπτεμβρίου 1881. Επιστολή του Ηγούμενου Κύκκου Σωφρόνιου προς τους Πατέρες της Μονής για την εκλογή του Αρχιμανδρίτη Ιωαννικίου, ο οποίος θα αναλάμβανε τις υποθέσεις του Μετοχίου του Καυκάσου // Ο Κώδικας 53... – Λευκωσία, 2004. – Σ. 260.
13. 8 Μαρτίου 1882. Επιστολή του Μέγα Αρμοστή Ρ. Βίδνολφ προς τον Λόρδον Δίφεριν στην Κωνσταντινούπολη σχετικά με τη μετάβαση του Αρχιμανδρίτη Ιωαννικίου στο Μετοχί της Μονής Κύκκου στην Τιφλίδα // Ο Κώδικας 53... – Λευκωσία, 2004. – Σ. 274-275.
14. 15/27 Μαρτίου 1888. Επιστολή του Μέγα Αρμοστή προς τον Ηγούμενο Κύκκου Σωφρόνιο. Τον ευχαριστεί για την φιλοξενία του με ένα συμβολικό δώρο // Ο Κώδικας 53... – Λευκωσία, 2004.

УДК 930.25(477.54)«1991/2012»

Діяльність державного архіву Харківської області у 1991–2012 рр.: проблеми та перспективи

Іванов Станіслав

Іванов Станіслав. Діяльність Державного архіву Харківської області у 1991–2012 рр. На основі аналізу опублікованих документів та архівного матеріалу досліджуються основні зміни, що відбулися за даний період, проблеми, з якими зіткнувся архів у перші роки проголошення незалежності України. Проаналізовано загальні тенденції діяльності архіву, визначаються перспективи його розвитку.

Ключові слова: Харківська область, архів, діяльність.

Іванов Станіслав. Деятельность Государственного архива Харьковской области в 1991–2012 гг. На основе анализа опубликованных документов и архивного материала исследуются основные изменения, произошедшие за данный период, проблемы, с которыми столкнулся архив в первые годы провозглашения независимости Украины.

© Іванов С., 2013

Проанализированы общие тенденции деятельности архива, определяются перспективы его развития.

Ключевые слова: Харьковская область, архив, деятельность.

Ivanov Stanislav. The activities of the Kharkiv region State Archives in 1991–2012. Based on an analysis of published documents and archival material the main changes that have occurred over that period and the problems faced by the archive during the first years of Ukrainian independence are examined. Author analyzes the general trends of Kharkiv archives and the prospects for its development.

Key words: Kharkiv region, Archives, activities.

Після проголошення незалежності України, в умовах утвердження національно-державницької самосвідомості українства, значного підвищення серед широких кіл громадськості інтересу до рідної історії, культурної спадщини, функціонування будь-яких підприємств, установ, організацій, особливої актуальності набуває дослідження діяльності архівних установ України.

У Харкові основним зберігачем документів національного архівного фонду є Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). На сьогоднішній день у сховищах архіву знаходиться близько 5 тис. фондів, що становить понад 2,3 млн. справ, які представляють особливий інтерес для історичних досліджень, оскільки можуть пролити світло на деякі «білі плями» в нашій вітчизняній історії Харкова і Харківської області.

Діяльність ДАХО на сучасному етапі ще не знайшла належного вивчення. З сучасних видань, що заслуговують на увагу, можна назвати Нариси з історії архівної справи в Україні [15].

Важливий матеріал, у тому числі про ДАХО, міститься у довіднику «Архівні установи України» [1]. Протягом 2007–2011 рр. у журналі «Харківський архівіст» вийшов ряд цікавих статей співробітників Харківського архіву: О. С. Гнезділо, Т. В. Іванської, Л. М. Юдіної, О. С. Коптевої, Л. М. Момот, Т. В. Чернявської, Н. В. Король. У працях висвітлюються окремі питання діяльності архіву в роки незалежної України. Проте спеціальної узагальненої роботи за даний період немає.

У даній статті робиться спроба простежити діяльність архіву в період набуття Україною незалежності, окреслити основні зміни, що відбулися за цей період та проблеми, з якими зіткнувся архів, визначити перспективи у його розвитку.

Початок 1990-х років став переломним періодом не тільки в розвитку країни, а й архівної справи. Відповідно до Указу Президії Верховної Ради України від 27.08.1991 р. архівна служба України перестала

підпорядковуватись Головархіву СРСР у Москві [16]. У Державному архіві Харківської області розпочалася робота з приймання на баланс споруди, обладнання, штату, фонду оплати праці та документів колишнього партійного архіву Харківського обкому Компартії України [3, арк. 2].

Згідно з рішенням виконкому Харківської обласної Ради народних депутатів від 01.11.1991. № 301 у власність Держархіву Харківської області було передано будинок партійного архіву по вул. Мироносицькій, 41. На кінець 1991 р. було повністю завершено прийом партійних документів, що значно збільшило фонди архіву. Якщо на початок 1991 року в держархіві області налічувалося 4386 фондів, то з прийомом партійних документів їх кількість збільшилась і становила біля 7510 [4, арк. 5].

В умовах незалежної України Кабінет Міністрів розробив спеціальне положення «Про державні архіви областей України», яке визначило право, статус і завдання усіх обласних архівів, у тому числі ДАХО. Згідно з цим положенням, державний архів області – місцевий орган виконавчої влади, який здійснює управління архівною справою на відповідній території та регіональний науково-методичний центр з питань архівної справи.

ДАХО підпорядковується голові обласної адміністрації і Головархіву. Для вирішення покладених на архів завдань, положення визначило основні функції ДАХО, серед них такі як: організація і здійснення постійного зберігання, реставрація і консервація всіх документів НАФ, створення страхових фондів та копій фондів користування, організація роботи, пов'язаної з включенням профільних документів до НАФ України, забезпечення зберігання документів, які є державною таємницею тощо. Це положення забезпечило архіву не тільки більшу свободу дій в архівній справі на території Харкова і області, але і набагато розширило права архіву.

Слід зазначити, що ДАХО в процесі своєї діяльності взаємодіє з підрозділами держадміністрації, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та об'єднаннями громадян. Працівники архіву мають право на відвідування за дорученням архіву або Головархіву архівних підрозділів підприємств, установ (незалежно від форм власності і підпорядкованості) і мають право доступу до всіх документів за винятком тих, що відповідно до законодавства спеціально охороняються [5, арк. 1].

Нині штат архіву складається із 67 людей, з яких 26 – державні службовці. 38 працівників мають вищу освіту, з них фахову історичну – 22, 2 – науковий ступінь кандидата історичних наук зі спеціальності

документознавство, архівознавство [6, арк. 1]. На балансі Державного архіву Харківської області знаходиться 3 будівлі: по вул. Мироносицькій, 41, просп. Московському, 7, до 2002 р. – пров. Короленка, 5. У 2002 році попереднім керівництвом архіву (Резнікова В.В.) будівлю Державного архіву Харківської області по пров. Короленка, 5 здано в оренду на 25 років науково-виробничому сервісному центру «Харківський народний архів» [7, арк. 1]. Через те, що Державний архів Харківської області гостро потребує вільних площ, необхідних для прийому і зберігання документів, облдержадміністрацією були здійснені неодноразові звернення до судів різних інстанцій з приводу розриву договору оренди, які не дали позитивних результатів [12, с. 5]. Проте приміщення по пров. Короленка, 5 і до сьогодні перебуває на правах оренди в науково-виробничому сервісному центрі «Харківський народний архів», отже проблема забезпечення Держархіву області вільними приміщеннями залишається відкритою. Будівлі Державного архіву Харківської області по пр. Московському, 7 присвоєно статус пам'ятника архітектури місцевого значення [8, арк. 22].

На теперішній час документи архіву зосереджені в двох будівлях: по вул. Мироносицькій, 41, просп. Московському, 7. Такий розподіл документальної інформації не є зручним і спричиняє низку проблем у забезпеченні її збереженості та подальшому використанню. Споруда архіву по просп. Московському, 7 потребує проведення ремонтних робіт та реконструкції. За висновком експертної комісії, зробленому в 2008 р., будівлю по просп. Московському, 7 визнано аварійною [14, с. 4].

Зазначимо, що матеріально-технічна база державного архіву не відповідає сучасним стандартам і потребам, внаслідок чого реальною стала загроза втрати частини Національного архівного фонду.

Відсутність систем кондиціонування не дає можливості забезпечити у сховищах оптимальний волого-температурний режим, дотримання нормативних фізико-хімічних показників збереженості документів. Протягом багатьох років не проводилася робота зі створення копій для страхового фонду і фонду користування документами, зокрема переведення інформації на інші носії з метою її збереження у разі втрати або пошкодження оригіналів, та з відновлення згасаючих текстів, а також якісна реставрація документів [11, с. 30].

Щодо діяльності Державного архіву Харківської області в зазначений період, потрібно наголосити на подальшому посиленні уваги до питань поліпшення фізичного стану документів, пошуку найбільш раціональних шляхів продовження довголіття всіх видів історичних джерел.

Наприкінці 1990-х років почалося поступове впровадження комп'ютеризації в архівній справі, це допомагає архіву у забезпеченні збереження найбільш цінних документів, також надає можливості

збереження документів на новітніх носіях інформації: дисках, дискетах та ін. [9, арк. 198].

ДАХО веде планомірну роботу з перевірки наявності і стану своїх документальних матеріалів, частіше за інших піддаються перевірці найбільш цінні і використовувані фонди. У сховищах ДАХО підтримується волого-температурний режим, підтримується чистота і порядок [10, с. 25].

Облік документів в архіві здійснює спеціальний структурний підрозділ, його працівники ведуть всю облікову документацію. Дані обліку складають основне джерело інформації щодо кількісного і якісного складу документальних матеріалів архіву, без цієї інформації неможлива організація використання документів. Згідно з положенням архіву від 18.09.2000 р. урахуванням документів займається відділ охорони та обліку документів. Відділ організовує роботи щодо удосконалення облікової документації, впроваджує досягнення науки з профільних питань. Ситуація, що склалася на початку 90-х рр., характеризувалася стрімким нарощуванням обсягів документації, такою вона залишається і нині.

Починаючи з 1991 р. по 2011 р. співробітники Державного архіву Харківської області беруть активну участь у святкуванні ювілейних дат, за їх участю пройшло багато виставок, присвячених тій чи іншій події. Держархів Харківської області веде активну видавничу діяльність, співпрацює з багатьма дослідниками і організаціями. Найбільш відомі видання: серії «Старинные города Харьковщины», «Краю мій, Слобожанщино», «Харківський архівіст»; документально-художні видання («Історичні автографи», «Митниці Слобожанщини», «Дмитро Яворницький та його родовід»); документальні видання: «Голодомор 1932-1933 років на Харківщині», «Родословная книга потомственных дворян Харьковской губернии», серія «Слобожанские родоводы».

Велику роботу проводить відділ реставрації, щороку проходять через складну реставрацію понад 3 тис. аркушів справ. Відділ бере активну участь з опрацювання особових справ дослідників архіву періоду 1980–2008 рр. Оправлені справи з фонду особового походження В. І. Кадеєва, Б. П. Зайцева, А. І. Епштейна.

З 1994 по 1999 р. ДАХО прийняв від управління СБУ 24292 справи жертв політичних репресій 1930–1950 рр. [9, арк. 250]. З 2000 р. почалася робота з постановки їх на облік та приведення грифів секретності. У 2010 р. розсекречено 44 фонди, 3040 справ, які містять 55336 документів [2, с. 72]. З Реєстром розсекречених архівних фондів Державного архіву Харківської області найближчим часом можна буде ознайомитися на сайті Державної архівної служби України, де розміщено дані зазначеної тематики державних архівів України.

Починаючи з XXI ст. архів почав залучатися до міжнародного співробітництва.

В рамках реалізації програми «Зарубіжна архівна україніка», яка передбачає виявлення в архівах зарубіжних країн документів історико-культурного надбання українського народу та документів іноземного походження з історії України, Держархів Харківської області у 2008 р. розпочав роботу з налагодження ділових стосунків з колегами із Росії (державними архівами Белгородської та Воронежської областей), надіслав відповідні листи з пропозиціями щодо взаємовигідного співробітництва, яким передбачено: обмін досвідом з питань практики та теорії архівної справи, публікація статей, інформацій у науково-інформаційних вісниках архівів, виявлення документів історико-культурного надбання українського народу та документів іноземного походження з історії України, обмін їх копіями тощо. У 2009 р. держархів області одержав від Держархіву Воронежської області позитивну відповідь на пропозицію [13, с. 105].

У рамках дії угоди про співпрацю між Держархівом Харківської області та державною агенцією «Латвійська Академічна бібліотека», підготовлено збірник документів «Латиші на Харківщині» обсягом 12 друкованих аркушів. До збірника увійшло 56 архівних документів із фондів Держархіву Харківської області та 22 фотознімки у якості ілюстрацій.

Видання є результатом співпраці Держархіву Харківської області, Центру краєзнавства Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна та Академічної бібліотеки Латвійського університету. Збірник містить документи і фотоматеріали середини XIX ст. та 80-х років XX ст., що стосуються латишів, які волею долі опинилися на території Харківщини. Ці документи зберігаються у фондах Держархіву Харківської області і переважна їх більшість публікується вперше [13, с. 105].

Виходячи з вищезазначеного, слід відмітити, що незважаючи на позитивні зрушення в плані певної самостійності, більшої свободи діяльності, матеріально-технічна база державного архіву не відповідає сучасним стандартам і потребам, внаслідок чого реальною стала загроза втрати частини Національного архівного фонду.

Відсутність систем кондиціонування не дає можливості забезпечити у сховищах оптимальний волого-температурний режим, дотримання нормативних фізико-хімічних показників збереженості документів. Протягом багатьох років не проводилася робота зі створення копій для страхового фонду і фонду користування документами, зокрема переведення інформації на інші носії з метою її збереження у разі втрати

або пошкодження оригіналів, та з відновлення згасаючих текстів, а також якісна реставрація документів.

Недостатність фінансування не дає змоги планомірно і повноцінно поповнювати Національний архівний фонд документами культурної спадщини, у тому числі такими, які перебувають за кордоном, та іноземного походження, що стосуються історії України, а також проводити роботу з їх виявлення, взяття на облік, копіювання.

Багато проблем виникає з розширенням сфери електронного документотворення та документообігу. Повільними темпами в архівну справу впроваджуються новітні інформаційно-комунікаційні технології, для задоволення зростаючого попиту громадян, держави і суспільства на інформацію.

Через нестачу матеріально-технічних, фінансових і трудових ресурсів ДАХО не в змозі створити працівникам і користувачам необхідні умови для роботи з документами.

Перспектива розвитку архіву полягає у створенні належних умов для зберігання, збільшення та використання Національного архівного фонду. Головне з перспективних завдань полягає також у сприянні інтеграції архівної справи України в європейський та світовий інформаційний та науковий простір, зміцнення матеріально-технічної бази архіву, створення умов гарантованого зберігання документів архівного фонду, організації централізованого зберігання електронних документів та інформаційних ресурсів, поверненні в архів незаконно вивезених архівних цінностей, поглибленні міжнародного співробітництва у сфері архівної справи, розширенні участі ДАХО у міжнародних культурних і наукових проєктах, розвитку методики і технології архівної справи, підвищенні рівня економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації працівників усіх архівних установ Харківської області.

Отже архіви, в тому числі Харківський, є невід'ємним атрибутом суспільства, зберігачем документальної пам'яті історії народу. Діяльність ДАХО в розглядуваний період характеризується стрімким нарощуванням обсягів документації, перепоповненням архівосховищ, початком комп'ютеризації в архівній справі, частіше піддаються перевірці найбільш цінні і використовувані фонди. Серед важливих проблем залишається незадовільна матеріально-технічна база, брак сховищ, внаслідок чого реальною стала загроза втрати частини архівного фонду.

Література

1. *Архівні установи України. Довідник* / ред. Онищенко О. С., Пиріг Р. Я. – К., 2000. – 256 с.
2. ДАХО – Ф. Р–1932. – Оп. 7. – Спр. 98. – Арк. 2.
3. ДАХО. – Ф. Р–3947. – Оп. 11. – Спр. 131. – Арк. 5.
4. ДАХО. – Ф. Р–1932. – Оп. 1. – Спр. 151. – Арк. 1.
5. ДАХО. – Ф. Р–1932. – Оп. 9. – Спр. 65. – Арк. 1.
6. ДАХО. – Ф. Р– 1932. – Оп. 1. – Спр. 174. – Арк. 22.
7. ДАХО. – Ф. Р–3947. – Оп. 11. – Спр. 5. – Арк. 22.
8. ДАХО. – Ф. Р–1932. – Оп. 1. – Спр. 174. – Арк. 198, 250.
9. *Іванська, Т. В.* Проблеми забезпечення збереженості документів у державних архівних установах України на сучасному етапі / Т. В. Іванська // Харківський архівіст. – Х., 2009. – № 2. – С. 25.
10. *Король, Н. В.* Роль відділу виготовлення копій та реставрації документів Державного архіву Харківської області в забезпеченості збереженості документів / Н. В. Король // Харківський архівіст. – Х., 2008. – № 1. – С. 30.
11. *Момот, Л. М.* Про заходи усунення недоліків у роботі Державного архіву Харківської області / Л.Я. Момот // Харківський архівіст. – Х., 2008. – № 2. – С. 5.
12. *Момот, Л. М.* Перспективи міжнародного співробітництва / Л. М. Момот // Харківський архівіст. – 2009. – № 1. – С. 105.
13. *Момот, Л. М.* Нарада архівістів / Л. М. Момот // Харківський архівіст. – Х., 2008. – № 1. – С. 4.
14. *Нариси з історії архівної справи в Україні* / заг. ред. І. Б. Матяш та К. І. Климової К. – 2002. – 312 с.
15. *Указ Президії Верховної Ради України «Про передачу архівів Компартії України у підпорядкування Головного архівного управління при Раді Міністрів України* / Відомості Верховної Ради України. – № 40. – С. 538.